

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 81'23:811.111

ЛЕКСИЧНІ ФІГУРИ ВИРАЖЕННЯ САТИРИ У ТВОРІ ДЖ. СВІФТА «МАНДРИ ГУЛІВЕРА»

Борисова Н.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглядаються і аналізуються особливості лексичних фігур вираження сатири у романі «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта та порівнюється оригінал тексту з його українським перекладом. Звертається увага на передачу відношення автора до зображуваного явища. Розкриваються такі засоби сатири, як іронія, яка у творах служила для викриття негативних сторін дійсності. Також присутня алегорія, за допомогою якої письменник гостро критикував, висміював, порівнював людей того часу. З'ясовано, що гумор відносності об'єднує першу і другу частину твору.

Ключові слова: лексичні фігури, сатира, іронія, алегорія, сарказм, гротеск.

Постановка проблеми. Представником класичної сатири є Джонатан Свіфт, твори якого вирізнялися своєю ідейно-політичною направленістю і вмільним використанням лексичних фігур. Сатира є вагомим доробком в англійській літературі. **Актуальність теми дослідження** обумовлена потребою більш детального вивчення механізму її передачі в художньому тексті та порівняння оригіналу тексту з його українським перекладом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє зазначити, що вказана проблема знайшла часткове висвітлення у працях Ю.Б. Борева, І.Р. Гальперіна, Т.В. Любимова, З.Е. Табасової, С.А. Троїцького, L.N. Curry, A.R. Humphreys та ін.

Мета дослідження полягає в аналізі особливостей лексичних фігур вираження сатири у романі «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта.

Варто виділити не вирішені раніше частини проблеми, яким присвячується стаття – це аналіз основних лексичних фігур вираження сатири у романі Дж. Свіфта «Мандрів Гуллівера» в порівнянні оригіналу тексту з його українським перекладом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи лексичні фігури вираження сатири, звернемося до передачі відношення автора до зображуваного явища. Відомо, що Свіфт писав про Англію, зображаючи Ліліпутію. Зазначимо, що «Webster's New World Dictionary» подає поняття ліліпут як *Lilliputian* – 1) *an inhabitant of Lilliput*; 2) *very small, tiny*; 3) *a narrow-minded person* [10]. Тому наголосимо, що назва першої країни, яку відвідав Гуллівер, має яскраву метафоричність і формує сприйняття змальованих подій.

Окрім назви в першій, а також і в другій частинах використано прийом контрасту. Це явище А.П. Штейн називає «гумором відносності і наголошує на тому, що Свіфт втілює у перших двох частинах твору уявлення людей про велетнів та ліліпутів. Втілює в особливо яскравій і ясній формі» [9, с. 225]. «*He is taller by almost the breadth of my nail, than any of his court; which alone is enough to strike an awe into the beholders*» [9, с. 407], – з

іронією зауважує Гуллівер. У цьому реченні слово «*the beholders*» (глядач), яке наприклад відсутнє в перекладі українською мовою (за перекладом М.О. Іванова за редакцією Ю.Я. Лісняка):

«*На зріст він майже на цілий мій ніготь вищий за всіх своїх придворних, і вже цього досить, щоб викликати шанобливий трепет*» [5, с. 229]. Зазначене створює ілюзію театрального лялькового видовища, а деякі риси характеру правителя нагадують короля Георга I. Імператор потрапляє в смішні ситуації, намагаючись оточити себе підлабузниками. Ось як називає він себе: «*Delight and terror of the universe... monarch of all monarchs, taller than the sons of men; whose feet press down to the centre, and whose head strikes against the sun*» [9, с. 407].

«*Окраса й пострах всесвіту ... владар над усіма владарями; найвищий з усіх синів людських; той, що ногами спирається на центр землі, а головою торкається сонця*» [5, с. 229].

Комічний ефект досягнуто за допомогою іронії та сарказму, які є перехідними формами між гумором та сатирою. Свіфт жорстоко сміється над культом «*обожнюваної особистості*». Безжалісним розкриттям звучать веселі, але саркастичні формули, які прославляють монарха ліліпутів, «*коронованого хлопчика-мізинчика...*» [5, с. 229].

Особливу увагу письменник приділяє військовим діячам Англії. Він використовує порівняльний зворот «*richer than our kings / багатші за королів*», щоб підкреслити наскільки вигідно вести війну і утримувати армію, що складається з найманців, коли в цьому немає необхідності [6, с. 20]. Іронія, яка є в оригіналі, опущена в перекладі, реалізується за допомогою англійського слова «*mercenary*», що означає «солдат», який воює не з патріотичних міркувань, а за гроші. Таким чином письменник натякає на систему хабарництва в армії.

«*He wondered to hear me talk of such chargeable and extensive wars; that, certainly... our generals must need be richer than our kings... Above all he was amazed to hear me talk of a mercenary standing army in the midst of peace, and among a free people*» [9, с. 407].

«Йому дивно було чути про такі обтяжливі та згубні війни; і що наші генерали, мабуть, багатші за наших королів... Найбільше дивувала його наша наймана армія, яку ми, вільний народ, тримаємо й мирного часу» [5, с. 229].

Одним з ефектних засобів гротескного зображення у творі Свіфта є прийом матеріалізації метафори, який створює сатиричний ефект в епізоді, де розповідається про танець на натягнутому канаті, своєрідну гру, переможець якої здобуває привілеї:

«I was diverted with none so much as that of the rope-dancers, performed upon a slender white thread, extended about two feet, and twelve inches from the ground» [9, с. 407].

«Найбільше розважили мене канатні танцюристи, що виконували свої танці на тоненькій білій нитці в два фути завдовжки, натягненій на висоті дванадцяти дюймів од землі» [5, с. 229].

Іронічним є зображення статуї правосуддя. І тому напрошується порівняння ліліпутської статуї з давньогрецькою богинею Фемідою, проте з деякими відмінностями, зокрема:

«It is upon this account that the image of Justice, in their courts of judicature, is formed with six eyes, two before, as many behind, and on each side one, to signify circumspection; with a bag of gold open in her right hand, and a sword sheathed in her left, to show she is more disposed to reward than to punish» [9, с. 407].

«Через це статуя правосуддя в їхніх судових установах має шестеро очей – двоє спереду, двоє ззаду і по одному з боків (що символізує всевідання), у правій руці в неї – мішок золота, а в лівій – меч, і це означає, що правосуддя з більшою охотою нагороджує, ніж карає» [5, с. 229].

В історії боротьби між «тупоконечниками» і «гостроконечниками» в алегоричній формі зображено окремі моменти релігійної боротьби в Англії. Алегорія, що є одним із засобів сатиричного зображення, виступає звичним прийомом мислення і вираження думок автора. Алегоричним є зображення боротьби двох ворожих угруповань – тремексенів і слемексенів [6, с. 61-68].

У другій частині Гуллівер перебуває у велетнів. Свіфт продовжує обігрувати різницю розмірів, і тепер Гуллівер – ліліпут. Між королем і підданими патріархально прості, довірливі стосунки. Король мудрий і справедливий, йому непритаманні інтриги, методи його гуманні і є втіленням здорового глузду, який, як вже зазначалося, є дуже важливим для літератури Просвітництва взагалі і творчості Свіфта зокрема:

«He confined the knowledge of governing within very narrow bounds, to common sense and reason, to justice and lenity, to the speedy determination of civil and criminal causes; with some other obvious topics, which are not worth considering. And he gave it for his opinion, «that whoever could make two ears of corn, or two blades of grass, to grow upon a spot of ground where only one grew before, would deserve better of mankind, and do more essential service to his country, than the whole race of politicians put together» [9, с. 407].

«На думку його величності, керівникові потрібні лише здоровий розум, почуття справедливості, милосердя та швидкість під час розгляду справ та ще кілька якостей, таких ясних

для кожного, що про них не варто й згадувати. Він також думав, що той, хто зумів би виростити два колоси на місці одного, зробив для людства та для своєї країни куди більшу послугу, ніж усі політичні діячі разом» [5, с. 229].

У розмові з королем Гуллівер розповідає про життя англійців, про політику, релігію, судочинство, манітарну систему, про азартні ігри, війни тощо. Все зображено у хвалебних тонах, – і звучить як нещадна іронія:

«An English parliament; partly made up of an illustrious body called the House of Peers; persons of the noblest blood, and of the most ancient and ample patrimony» [9, с. 407].

«Потім я докладно розповів про організацію англійського парламенту, частину якого становить славетна палата лордів – осіб найбагатшої крові, власників найстародавніших та найбільших родових маєтків» [5, с. 229].

«That the other part of the parliament consisted of an assembly called the House of Commons, who were all principal gentlemen, freely picked and culled out by the people themselves, for their great abilities and love of their country, to represent the wisdom of the whole nation» [9, с. 407].

«Другу частину парламенту, розповідав я, становить палата громад, що складається з вдатних дворян, за свої здібності та патріотизм вільно обраних самим народом репрезентувати мудрість цілої нації» [5, с. 229].

«I then descended to the courts of justice; over which the judges, those venerable sages and interpreters of the law, presided, for determining the disputed rights and properties of men, as well as for the punishment of vice and protection of innocence» [9, с. 407].

«Потім я перейшов до судових установ, де судді, ці поважні мудреці та тлумачі закону, керують розв'язанням усяких судових справ, карують нечестя і боронять невинність» [5, с. 229].

Гуллівер прославляє батьківщину пародійно, тому похвали сприймаються як жорстока сатира, як зневажлива іронія. Про що говорять наступні рядки:

«I did not omit even our sports and pastimes, or any other particular which I thought might redound to the honour of my country» [9, с. 407].

«Не обминув я й нашого спорту та ігор, а також інших деталей, що, як здавалося мені, могли вславити мою батьківщину» [5, с. 229].

«Imagine with thyself, courteous reader, how often I then wished for the tongue of Demosthenes or Cicero, that might have enabled me to celebrate the praise of my own dear native country in a style equal to its merits and felicity» [9, с. 407].

«Уяви ж собі, ласкавий читачу, як мені кортіло тоді мати красномовність Цицерона або Демосфена, щоб ушанувати чесноти моєї любі батьківщини у висловах, гідних її заслуг та добробуту» [5, с. 229].

«I would hide the frailties and deformities of my political mother, and place her virtues and beauties in the most advantageous light» [11, с. 407].

«Я замушковував хиби та вади своєї політичної матері і якнайсприятливіше для неї висвітлювати її красу та чесноти» [5, с. 229].

Варто зазначити, що Свіфт з особливим почуттям гидливості описує гіперболізовані деталі

бробдінгнеського життя. Улюбленим прийомом сатиричного зображення є знову ж таки контраст, у другій частині – між ідеалом і життям у королівстві Бробдінгнес.

У центрі третьої частини роману – опис держави Лапути. Королівський двір якої міститься на летючому острові. І.А. Дубашинський відзначає: «Летючий острів Лапути, резиденція короля сам по собі є алегорією. Король зі своїм двором, міністрами й вельможами підноситься у захмарні сфери і не бажає знати про потреби і проблеми простих людей. Це вже не пишаний король-ліліпут, не розсудливий володар країни велетнів» [2, с. 44-58]. Сміх сатирика та іронія свідчать про повне розчарування в ідеї розумності монархічної влади. Свіфт говорить про лицемірство як короля, так і його міністрів:

«The king would be the most absolute prince in the universe, if he could but prevail on a ministry to join with him; but these having their estates below on the continent, and considering that the office of a favourite has a very uncertain tenure, would never consent to the enslaving of their country» [9, с. 407].

«Король міг би стати найабсолютнішим монархом у світі, якби йому пощастило переконати міністрів приєднатися до нього, але в кожного з них є маєток на континенті і, вважаючи за дуже хистке становище придворних фаворитів, вони ніколи не погодилися б на закріпачення своєї батьківщини» [5, с. 229].

Особливо дошкульною стає сатира Свіфта, коли він описує Академію прожектів у Лагодо, які суперечать самій природі.

«He has been eight years upon a project for extracting sunbeams out of cucumbers, which were to be put in phials hermetically sealed, and let out to warm the air in raw inclement summers» [9, с. 407].

«Він уже вісім років працював над проектом добування сонячного світла з огірків. Переховуване в герметично закритих посудинах, це світло змогло б нагрівати повітря хмарного та дощового літа» [5, с. 229].

Алегоричне зображення Англії пронизана сарказмом, оскільки країна складається з розвідників, свідків, інформаторів, переслідувачів, позивачів і різних їхніх помічників та підручних, і всі вони дістають вказівки та платню від міністрів та депутатів.

У четвертій частині, де Гуллівер потрапляє в державу розумних коней – гуїгнгнів. Протиставлення здичавілих людей і коней, що «окультурулися», має сатиричний, гротескний характер і виступає прикладом «матеріалізації» метафори. Зокрема: *«Their heads and breasts were covered*

with a thick hair, some frizzled, and others lank; they had beards like goats, and a long ridge of hair down their backs and the fore parts of their legs and feet; but the rest of their bodies was bare, so that I might see their skins which were of a brown buff colour» [9, с. 407].

«Голова та груди їхні були вкриті густою, в одних – кучерявою, в інших рівною шерстю. Бородами вони скидалися на цапів. Довга смуга шерсті також йшла по спині й по передньому боці ніг. Решта тіла була гола, і я міг бачити темно-коричневий колір їхньої шкіри» [5, с. 229].

Сарказм автора змикається з гротеском, що підсилюється вживанням емоційних синонімів-уточнювачів (*«vermin, animal – паршивець, йеху»*), а також цілого ряду епітетів з яскраво вираженої негативної конотацією (*«rank, disagreeable, odious, filthy – кислий, неприємний, паршивий»*).

Як зазначає З.Е. Табоєва стилістичний прийом уособлення застосовується з метою реалізації задуму автора звернути увагу на два можливих плани сприйняття того, що відбувається – алегорично і реально можливого: *«the horse received civilities with disdain / кінь, поставився досить зневажливо; shook his head / похитав головою; raising his foot to remove my hand / підвів праву передню ногу, щоб відхилити мою руку»* [5; 80].

Дж. Свіфт підкреслено використовує займенник «його», а також вирази, які передають дії властиві людині: *«bent his brows u shook his head»*. У той же час перша поява людини в заключній частині роману Свіфта пов'язане з їдким сарказмом, що виявляє абсолютно безпомилкову зв'язок між людиною і твариною [7, с. 20].

Іронія, як одна із головних рис Свіфтової сатири, заставляє читача неоднозначно сприймати факти прямо. Автор її вживав для викриття негативних сторін дійсності. Таке сприйняття твору посилюється блискучою грою слів, каламбуrom. Зауважимо, що визначальною у цьому творі є пародія. Сам роман є абсолютною пародією (на авантюрно-морський, пригодницький роман, на утопію тощо).

Висновки і пропозиції. Дж. Свіфт застосував усі засоби сатири, зокрема, його улюбленим прийомом є іронія, яка у творах служила для викриття негативних сторін дійсності. Також присутня алегорія, за допомогою якої письменник гостро критикував, висміював, порівнював людей того часу. З'ясовано, що гумор об'єднує першу і другу частину твору. У наступних дослідженнях варто приділити увагу саме різниці у передачі мовних засобів оригіналу і українського перекладу.

Список літератури:

1. Гречанюк С.С. Прозріння Джонатана Свіфта / Сергій Степанович Гречанюк // Всесвіт. – 1987. – № 3. – С. 149–157.
2. Елистратова А.А. Английский роман эпохи Просвещения / Анна Аркадьевна Елистратова. – М., 1966. – 476 с.
3. Казакова Т.А. Практические основы перевода с английского на русский и наоборот / Тамара Анатольевна Казакова. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена. – М., 2001. – 320 с.
4. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии / С.И. Походня. – К.: Наукова думка, 1989. – 123 с.
5. Свіфт Дж. Мандри до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера, спочатку лікаря, а потім капітана кількох кораблів. / Джонатан Свіфт. переклад з англійської мови Миколи Іванова; за ред. Юрія Лісняка – К.: Веселка, 1991. – 229 с.
6. Табоєва З.Э. Средства репрезентации сатиры Дж. Свифта: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук Специальность 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / З.Э. Табоєва. – Владикавказ, 2011. – 20 с.

7. Шалагінов Б.Б. Джонатан Свіфт і його «Мандри Гулливера» / Борис Борисович Шалагінов / передмова до твору – Харків: Фоліо, 2004. – С. 3–16.
8. Шалата О.М. «Робінзон Крузо» Д. Дефо і «Гулливерові подорожі» Дж. Свіфта / О.М. Шалата // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки ДДПУ. – Дрогобич, 2001. – С. 244–254.
9. Feinberg L. Introduction to Satire / Feinberg L. Ames, IA, 1967. – 302 p.
10. Guilhamet L. Satire and the Transformation of Genre. / L. Guilhamet. – Philadelphia, 1987 – P. 12–38.

Борисова Н.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

**ЛЕКСИЧЕСКИЕ ФИГУРЫ ВЫРАЖЕНИЯ САТИРЫ
В ПРОИЗВЕДЕНИИ ДЖ. СВИФТА «ПУТЕШЕСТВИЯ ГУЛИВЕРА»****Аннотация**

В статье рассматриваются и анализируются особенности лексических фигур выражения сатиры в романе «Путешествия Гулливера» Дж. Свифта и сравнивается оригинал текста с его украинским переводом. Обращается внимание на передачу отношения автора к изображаемому явлению. Раскрываются такие средства сатиры, как ирония, которая в произведениях служила для разоблачения отрицательных сторон действительности. Также присутствует аллегория, с помощью которой писатель остро критиковал, высмеивал, сравнивал людей того времени. Выяснено, что юмор относительности объединяет первую и вторую часть произведения.

Ключевые слова: лексические фигуры, сатира, ирония, аллегория, сарказм, гротеск.

Borysova N.V.

Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

**LEXICAL FIGURES OF SATIRE EXPRESSION
IN THE J. SWIFT'S WORK «GULLIVER'S TRAVELS»****Summary**

The article examines and analyzes the features of lexical figures expressing satire in the novel «Gulliver's Travels» J. Swift and compared to the original text with its translation into Ukrainian. Attention is drawn to rendition of the author's attitude to the depicted events. The following means of satire like irony that served in the works to expose the negative aspects of reality are revealed. There is also an allegory, which the writer sharply criticized, ridiculed, comparing people with of that time. It was found that humor relativity combines the first and the second parts of the work.

Keywords: lexical figures, satire, irony, allegory, sarcasm, grotesque.